

Тил Жамоаси Шаклланишида Оилавий Муносабатлардаги Турли Мурожаатлардан Лавҳалар

Yulduzxon Mirzaaxmedova Anvarovna

“University of economics and pedagogy” NOTM, Filologiya kafedrası f.f.f.d.(PhD), dotsentj

Тил жамоаси шаклланишида оилавий муносабатлардаги нутқий мулоқот асосий марказни ташкил этади. Нутқий мулоқотдаги мурожаат шакллари оилавий муносабатлар тизимида ўзига хос ўринга эга. Ўзаро мулоқот давомида мурожаатнинг қандай шакли танланишига қараб кўплаб оилавий сирларга гувоҳ бўлиш мумкин. Мурожаат шакли ўзига хос психоллингвистик кўрсаткичдир. Мурожаат шакллари танилиши нафақат шахс, балки миллатнинг ҳам руҳий ва ижтимоий қиёфасини ойдинлаштиради, менталитал жиҳатларини намоён қилади.

Ўзбек оилаларида фарзанд жуда қадрланади. Мурожаат шаклларида фарзанднинг оиладаги мавқеи намоён бўлади:

Ёлғизим, яғонам – яққа фарзандларга қаратилган мурожаат.

Суянчиғим, ақлиғим – тўнғич фарзандларга қаратилган мурожаат.

Эркатойим, мунчоғим – кенжа фарзандларга қаратилган мурожаат.

Мурожаатнинг ушбу шакллари қўллаш орқали фарзандларга уларнинг ота-она олдидаги қиммати билдирилади, мавқеи кўрсатилиб руҳий қувватлантирилади.

Шунингдек, мурожатнинг тингловчи эмас, айтувчига ҳам руҳий таъсир ўтказувчи шакллари ҳам мавжуд: орқамда қолгучим, чироғим, белимнинг қуввати каби.

Фарзандларнинг ота-онага мурожаатлари ҳам ўзига хос психологик тусга эга:

Ота – расмий ва улуғвор мурожаат.

Дада – кенг тарқалган мурожаат шакли бўлиб, ҳурмат билан мурожаат қилинганда ишлатилади ва дадажон, дадагинам каби эркаланиш шаклларига ҳам эга.

Она сўзи ҳам расмий ва бадий тусга эга(шевага оид хусусиятларга тўхталмадик). Фарғона водийсида кенг тарқалган ая, буви, аба каби шакллари кундалик мурожаат шакли бўлиб руҳий яқинликни алоҳида бўрттириб кўрсатувчи аяжоним, бувижон каби шакллари ҳам фаол қўлланилади.

Фарзандларнинг ўзаро мурожаат шакллари ёш ва гендер хусусиятларни ҳисобга олади:

Ёши катта ўғил фарзандга кичиклари ака деб мурожаат қиладилар.

Ёши кичик ўғил фарзандга катталари ука деб мурожаат қиладилар.

Ёши катта қиз фарзандга опа деб мурожаат қилинади, бироқ ёши кичик қиз фарзандга сингил деб мурожаат қилиш анъанаси йўқ.

Оилавий тизим қанча кенг бўлса мурожаат шаклларининг вазифаси ҳам шунча кўп бўлади. Никоҳ билан боғлиқ тизимлар, яъни эр ёки хотиннинг отаси ва онасига, қариндошларига мурожаат шакллари борасида қизиқ анъаналар шаклланган.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, -жон қўшимчасини қўшиш муносабатда руҳий яқинликни бўрттириб кўрсатади. Бироқ доим ҳам эмас.

Эрнинг онаси – қайнонага ойижон, эрнинг отаси – қайнотага дадажон деб мурожаат қилиш анъанаси бор. Ушбу мурожаат шакллари эғалик қўшимчаси олиб ўзгармаслиги билан, худди

шундай шаклга эга туккан ота-онага мурожаатдан фарқ қилади. Қиёсланг: Ойижон айтди(қайнона ҳақида) // Ойижоним айтди (ўз онаси ҳақида). Эгалик қўшимчасини ишлатмаслик, ойижон атамасини атоқли отларга яқинлаштиради, қайнона-келин, қайнота-келин ўртасида мавжуд муайян чегарага ишора қилади.

Мурожаат шакллари тизимида эр-хотин мулоқотида қўлланувчи мурожаат шакллари алоҳида ўрин тутади. Миллий урф-одатлардан келиб чиқувчи мурожаат шаклларининг бутун бир тизими шаклланганки, уларни ўрганиш алоҳида йирик тадқиқотларни талаб қилади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, она тили миллатнинг руҳи. Миллат руҳи ва менталитетини акс эттирувчи мурожаат шакллари – уларнинг гендер, психологик ўзига хосликларини ўрганиш тилдан амалий фойдаланиш йўлида анча қизиқарли материаллар бериши аниқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Гендер асослари: назария ва амалиёт. – Тошкент: 2003. – 480 б.
2. Гендер муносабатлари назарияси ва амалиётга кириш. – Тошкент: 2007. – 137 б.
3. Кирилина А.В. «Мужественность» и «женственность» с точки зрения лингвиста// Женщина в российском обществе. 1998. №2. – С.21-27.
4. Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи,1965. – 743 б.
5. Маҳмудов Н. Оламнинг лисоний манзараси ва сўз ўзлаштириш// Ўзбек тили ва адабиёти. 2015. №3. – Б.3-12.
6. Мифы народов мира. В 2т. – Москва: 1980. – 560 с.
7. Рабғузий Н.Б. Қиссаси Рабғузий.1 том. – Тошкент: Ёзувчи,1990. – 240 б.
8. zhenskoe-mnenie.ru